

Expertise

Część nr 21

Stereotypy a międzynarodowe migracje w XXI wieku. Perspektywa Rosji **Stereotypes and international migration in the 21st century. Russian perspective** **prof. dr hab. Olga Wasiuta**

Wykonana na rzecz Activity: 6,7,4

Prasa regularnie informuje nas o emigrantach, próbujących przedostać się drogą morską do Europy, o kolejnych zamkniętych obozach pracy, w których wyzyskiwano obcokrajowców, o „problemie”, z jakim borykają się niektóre państwa europejskie, w związku z dużym napływem imigrantów na ich tereny. Ale nie analizuje się, kim jest migrant i czy w czasach niemal ciągłego przepływu ludzi i kapitału, wciąż zasadne jest posługiwanie się tą kategorią. Analizując artykuły prasowe, możemy zauważyć, że o obcych w XXI wieku pisze się stroniczo, odpowiadając na nastroje społeczne, jak o intruzach, pasażerach na gapę, chociażby w kontekście nadmiernego korzystania z przywilejów społecznych. Politykę imigracyjną kształtuje pojmowanie imigracji jako konsekwencji jednostkowych działań emigrantów, kraj docelowy traktuje się jako podmiot bierny, niezaangażowany w procesy imigracji. Ale istnieją zależności między państwami emigracji i imigracji, a emigracja nie jest tylko wynikiem jednostkowych decyzji obywateli najbiedniejszych państw, ale wynika z powiązań gospodarczych i przede wszystkim wpływów, jaki wywierają na gospodarkę danego państwa światowe korporacje.

Wzrost zainteresowania problematyką bezpieczeństwa, jaki miał miejsce po 11 września 2001 roku, zmienił podejście do migracji międzynarodowych. Większość rządów zareagowała wzmocnieniem kontroli granicznych oraz zwiększeniem środków bezpieczeństwa wewnętrznego. Niektóre państwa zaostryły warunki włączania imigrantów w społeczeństwo

przyjmujące, np. poprzez wydłużenie czasu oczekiwania na przyznanie zgody na zamieszkanie na czas oznaczony lub obywatelstwa.

W tym samym czasie wzrasta świadomość roli, jaką integracja pełni w ograniczaniu przypadków alienacji społecznej migrantów lub angażowania się grup mniejszościowych w działania wymierzone przeciwko społeczeństwu przyjmującemu¹. W coraz większym stopniu dostrzega się znaczenie edukacji prowadzonej w społecznościach lokalnych ukierunkowanej na zwalczanie stereotypów kulturowych oraz uprzedzeń w stosunku do migrantów. W zmniejszeniu skali nielegalnych migracji może także pomóc wszechstronne podejście dające możliwości legalnych migracji oraz zawierające efektywne środki integracyjne. Dlatego też coraz więcej rządów szuka możliwości zbilansowania zwiększonych środków bezpieczeństwa narodowego bardziej efektywnym podejściem do integracji.

Migracja jest procesem bardzo złożonym, w którym istotną rolę mogą odgrywać także kraje pochodzenia². Jak potwierdzają liczne przykłady, efektywność integracji może być większa, jeśli proces ten zaczyna się jeszcze w kraju pochodzenia migranta, przed jego wyjazdem. Współpraca i partnerstwo między krajami pochodzenia i przyjmującymi może pomóc w lepszym zrozumieniu kwestii, które mogą potęgować lub łagodzić napięcia społeczne³. Wsparcie krajów pochodzenia jest bardzo przydatne, zwłaszcza w stosunku do drugiej i trzeciej generacji migrantów, którzy często poszukują swoich korzeni kulturowych.

Kraje pochodzenia mogą wspomagać integrację swoich obywateli ze społeczeństwami przyjmującymi poprzez stwarzanie swojej diasporze warunków sprzyjających podtrzymywaniu bliskich więzi z krajem ojczystym oraz przyczynianie się do jego rozwoju⁴. Działania mogą obejmować ułatwienia w transferze pieniędzy zarobionych w kraju przyjmującym i ich wykorzystaniu w kraju pochodzenia, zacieśnianie więzów handlowych, wymianę kulturalną, transfer wiedzy, dwustronne umowy o uznawaniu świadczeń emerytalnych i unikaniu podwójnego opodatkowania, a także podwójne obywatelstwo.

Ponadto, kraje przyjmujące mogą stworzyć stabilne i sprzyjające środowisko, które umożliwi migrantom bycie produktywną siłą ekonomiczną zarówno dla społeczności kraju

¹ S. Golinowska, Społeczny wymiar emigracji w krajach wysyłających. W: „Polityka Społeczna”, 2008, Nr 11/12, s. 18-22.

² S. Castels, M. J. Miller, Migracje we współczesnym świecie, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

³ M. Bos-Karczewska, Migracje: szansa czy zagrożenie? Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2005.

⁴ J. Nakonieczna, Migracje międzynarodowe a rozwój państwa. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007.

przyjmującego jak i kraju pochodzenia⁵. Może się to przejawiać poprzez m.in.: uproszczone procedury wizowe dla migrantów i członków ich rodzin, umożliwienie podróży bez utraty prawa pobytu w kraju przyjmującym, prawo do pracy dla członków rodziny migranta, szybkie przyznawanie obywatelstwa oraz dogodne procedury bankowe umożliwiające transfer pieniędzy do kraju pochodzenia. Te oraz inne środki wspierające ekonomiczną, społeczną oraz polityczną integrację migrantów mogą być uzupełnione przez usunięcie barier administracyjnych regulujących swobodny przepływ osób.

Najważniejszym elementem wizerunku imigrantów jest ich etniczność (narodowość) łączona ze stereotypem o danym charakterze narodowym⁶. Wyraża się to w przekonaniu, że „oni”, czyli przybysze, nieodwołalnie różnią się od „nas”, ponieważ są określonej narodowości, która ich całkowicie determinuje⁷.

Emigracja doprowadza również do pojawienia stereotypów, które często pojawiają się jako społeczne zjawisko, znacząco wpływają na nas, na nasze myślenie, postrzeganie świata i innych ludzi. Stereotyp, uprzedzenie ma ogromne znaczenie dla człowieka i społeczeństwa⁸. Tworzy obraz danej jednostki lub grupy społecznej bez dokładnego poznania i sprawdzenia. Skracza czas naszej oceny do minimum, ponieważ sam stereotyp zawiera już skondensowane informacje i odczucia, jakie będziemy mieli z dana osoba lub grupą ludzi. Poprzez nadmierne uproszczenie danej grupy jako całości, stereotyp tworzy obrazy umysłowe w głowach, które nakazują nam określony sposób myślenia i reagowania na konkretną sytuację czy osobę. Zaskakująca trwałość stereotypów polega na ich ładunku emocjonalnym, który sprawia, że są one odporne na doświadczenia.

⁵ K. Iglicka, O. Olszewska, A. Stachurski, J. Żórawska, Dylematy polityki migracyjnej Polski, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005; P. Kaczmarczyk, Polska jako kraj emigracji i imigracji. W: Kaczmarczyk P. (red.). Mobilność i migracje w dobie transformacji, wyzwania metodologiczne. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa 2011, s.14-37; W. Łukowski, Czy Polska stanie się krajem imigracyjnym? Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997.

⁶ J. Bartmiński, I. Lappo, U. Majer-Baranowska, Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie. W: „Etnolingwistyka”, 2002, Nr 14, s. 105-151; Dusza polska i rosyjska: (od Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina do Czesława Miłosza i Aleksandra Sołżenicyna): materiały do „katalogu” wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan / pod red. Andrzeja de Lazari, PISM, Warszawa 2004; Nauczyć się żyć z przesądami: polsko-rosyjska dyskusja „Bliscy - dalecy” / Viktor Erofeev, Dmitrij Bykov, Andrzej de Lazari, Tomasz Łubieński, Asar Eppel, Irina Barmetova, Adam Pomorski, Aleksander Archangielski, Valerij Masterov, Krzysztof Masłoń, Zbigniew Gluza, Ljudmila Lvova, Krzysztof Zanussi, Sławomir Popowski; oprac. K. Masłoń, S. Popowski. W: „Rzeczpospolita”, 2004, Nr 125, s. A.10.

⁷ M. Doroszkiewicz, „My i oni”: współczesna prasa rosyjska o autostereotypach, stereotypach, wizerunkach i uprzedzeniach etnicznych w zetknięciu kultury rosyjskiej z zachodnią. W: „Acta Nephil”, 2001, Nr 3 s. 33-45; E. Gellner, Narody i nacjonalizm, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1991.

⁸ Zob. szerzej: C. N.

Myślenie stereotypowe ma szkodliwe skutki, a w zależności od ujęcia jednostkowego czy zbiorowego konsekwencje będą różniły się zasięgiem i stopniem szkodliwości. Gdyby stereotypy były tylko zjawiskiem jednostkowym, osoba poszukująca pracy bądź starająca się o przyjęcie na studia mogłaby porozmawiać z drugą osobą i wyjaśnić wątpliwości. Lecz jest także ujęcie zbiorowe stereotypizacji, które eliminują taką możliwość i niestety różnicowanie społeczeństwa, narodów i państw dalej trwa.

Negatywne skutki stereotypów należy także wiązać ze zbiorowym systemem przekonań w perspektywie kulturowej⁹. Wspólne dla społeczeństwa mity, zwyczaje, idee, systemy religijne, wiedza naukowa, tworzą aspekt wiedzy zbiorowej, oczywiście wraz ze stereotypami. Ponieważ „wiedza zbiorowa” nie opiera się na doświadczeniu bezpośrednim, narażona jest na błędy w przekazie, szumy komunikacyjne jak i celowe zmiany dokonywane przez propagandę do osiągnięcia określonych celów.

Stereotypy są specyficznymi uogólnieniami mocno naładowanymi emocjonalnie, a doświadczenia ludzi nie są w stanie ich przełamać ani zmienić. Trwałość stereotypów polega na ich ładunku emocjonalnym, są one zakorzenione w emocjach i przez to odporne na argumenty i odmienne doświadczenia. Stereotypy zostają nawet, jeśli się o nich zapomina i zawsze mogą wrócić. Poprzez stereotypy wyrażamy, chcąc nie chcąc, część naszej tożsamości.

Według niemieckiego historyka Hansa Hanninga Hahna ciekawym wariantem stereotypów jest ujęcie wg. kierunków geograficznych. Mało kto dobrowolnie przyznaje się do przynależności do Wschodu, bez względu na to, gdzie mieszka. Stygmatyzacja Wschodu jest mocno zakorzeniona w przeszłości. Wschód nas razi, bo nie jest Zachodem, bo nie wstydy się tego, że jest inny. A przedstawiciele Zachodu chcą udowodnić, że są lepszymi od przedstawicieli Wschodu. Według badacza XXI wiek zaczął się bardziej konfliktowo niż się

Macrae, Ch. Stangor, M. Hewston, „Stereotypy i uprzedzenia”, Seria psychologii społecznej, W: W kręgu mitów i stereotypów, praca zbiorowa pod red. K. Borawczyka i A. Pawełczyka, Poznań - Toruń 1993; T. D. Nelson, Psychologia uprzedzeń, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2003.

⁹ E. Dmitrów, Obraz Rosji i Rosjan w propagandzie narodowych socjalistów 1933-1945: stare i nowe stereotypy. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997; J. Dzwonczyk, Jakimowicz R., Stereotypy w stosunkach polsko-rosyjskich. W: „Zesz. Nauk” AE Krak. 2002, Nr 611, s. 117-131; I. Lappo, Profilowanie stereotypu Rosjanina w polskim kręgu językowo-kulturowym. W: „Etnolingwistyka”, 2002, Nr 14, s. 153-174; Polacy i Rosjanie przewyżczanie uprzedzeń, red. Andrzej de Lazari i Tatiana Rongińska; Interdyscyplinarny Zespół Badań Sowieologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, Zakład Psychologii Zarządzania Uniwersytetu Zielonogórskiego, Łódź 2006; A. Skrzypek, Polska - Rosja - stereotypy. W: „Cogitatus”, 2002, Nr 1, s. 123-142; A. Walicki, O Rosji - wbrew naszym stereotypom. W: „Przegląd”, 2002, Nr 2, s. 46-47; J. Wojciechowski, Rosyjski syndrom. W: „Zdanie”, 2003, Nr 1/2, s. 33-35; E. Wojtaś, J. Wojtaś, Młodzi Polacy, Niemcy, Czesi i Rosjanie - stereotypy, autostereotypy i wzajemne postrzeganie. W: „Przegląd Zachodni”, 2003, Nr 2, s. 199-205.

spodziewaliśmy. Konflikty produkują i pomnażają stereotypy, a wzmocnione używanie stereotypów rodzi konflikty albo przynajmniej je zaostrza. Nie wiadomo, czy obecna dominacja tożsamości narodowych się utrzyma, czy zastąpi ją lub dopełni np. tożsamość europejska albo jakaś inna np. religijna.

Państwo współczesne samo tworzy stereotypy, powiązane z innymi narodami, ponieważ w wielu ankietach, formularzach, spisach powszechnych klasyfikuje ludzi ze względu na pochodzenie. Państwo również przypomina o narodowości poprzez selektywne wpuszczanie na „swoją” teren obcych. O tym, że ktoś jest imigrantem przypominają mu paszport, konieczność zdobycia wizy, możliwość lub jej brak na legalne przebywanie na terenie innego państwa¹⁰. Imigranci są skazani na swoją etniczność, od której uciec nie sposób¹¹. Ich wygląd i zachowanie, faktyczne lub przewidywane, jest interpretowane w kategoriach ich nieprzezwycięzalnej etniczności, której wizerunek powstaje w odwołaniu do podstawowych wartości uznawanych w społeczeństwie przyjmującym.

Obecnie kluczowym elementem efektywnego zarządzania ruchami migracyjnymi jest integracja imigrantów. Obejmuje ona zagadnienia związane z osiedlaniem się imigrantów w krajach przyjmujących, ich przyjęciem przez członków lokalnych społeczności oraz sposobami podtrzymywania więzi z kulturą kraju pochodzenia (jeśli chcą je podtrzymywać). Jest ona istotnym wskaźnikiem skuteczności programów imigracyjnych a także utrwała ich pozytywne, długofalowe efekty.

Integracja jest dwustronnym procesem wzajemnej adaptacji imigrantów i społeczeństwa w wymiarze ekonomicznym, społecznym, kulturowym i politycznym. Sukces integracji zależy zarówno od dobrej woli i zaangażowania cudzoziemców adaptujących się do swojego nowego środowiska, jak też od gotowości społeczeństwa przyjmującego do zaakceptowania przybyszów oraz ich rodzin.

Ponieważ nie istnieją międzynarodowe regulacje prawne dotyczące integracji, różne kraje wypracowały odmienne polityki integracyjne. Niemniej prawo międzynarodowe chroni zasady równości praw, społecznych i kulturowych oraz gwarantuje imigrantom takie same prawa cywilne i polityczne jak obywatelom kraju przyjmującego, a także wolność od dyskryminacji i

¹⁰ R. Antoniewski, I. Koryś, Imigranci o nieregulowanym statusie: społeczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania w Polsce, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002, *passim*.

¹¹ R. Johnston, J. Forrest, M. Paulsen, Are the ethnic enclaves/ghettos in England, *Urban Studies* t. 39, nr 4, 2002.

ksenofobi. Stanowi ono platformę praw i zasad, na której może być budowana polityka integracyjna.

Środki masowego przekazu jako swoista autostrada dla stereotypów, pozwalająca na dowolne zmienianie znaczenia stereotypu, jak doskonała możliwość tworzenia nowych na potrzeby polityki, kampanii wyborczych czy innych celów społecznych lub jednostkowych. Jest to kolejny element, który bardzo ułatwia rozprzestrzenianie się stereotypów zdecydowanie z przewagą negatywnych bądź obojętnych. Media wywierają ogromny wpływ na jednostki, a przez to i na społeczeństwo. W zależności od potrzeb, istnieje możliwość dowolnego tworzenia wizerunku, wzorca czy stereotypu zbiorowego. Politycy dostrzegając potęgę mediów wykorzystuje swoje instrumenty takie jak PR czy marketing polityczny do własnych celów politycznych, nie wspominając już o propagandzie czy coraz częściej spotykanych informacji podprogowych dla naszego umysłu. W nowoczesnym społeczeństwie większość informacji jest przekazywana za pośrednictwem telewizji, Internetu, gazet i poczty elektronicznej, kontrola nad takimi środkami komunikacji jest praktycznie niemożliwa co daje olbrzymie pole do popisu wszystkim specjalistom od marketingu, wizerunku itp. Fakt że środki masowego przekazu stanowią ważne zbiorowe składnice stereotypów grupowych, uznawany jest przez tych, którzy śledzą z uwagą portretowania grup społecznych i ich członków w mediach, a także badaczy którzy zajmują się kodyfikacją owych reprezentacji. Reasumując, media są w dzisiejszych czasach podstawą komunikowania się, droga dla starych i nowych stereotypów, niestety z przewagą negatywnych, ponieważ to one różnicują społeczeństwa, a zarazem łączą tych ludzi, którzy wyznają podobne wartości co do innych grup.

Stereotypy wpływają także na nasze relację z innymi ludźmi. Elementem tego jest także mit, stereotyp polityczny, który jest nie tylko ideą czy wyobrażeniem lecz również konstrukcją przyszłości i konkretnym planem działania. Zawiera odzwierciedlenia dążenia ludzkiego, a jego akceptacja wynika z emocji. Jest to doskonały przykład negatywnego wpływu na człowieka, ponieważ nawet jeśli jest oczywista iluzja, stanowi często element motoryczny i może być także konstytutywny dla przemian społecznych. G. Sorel wykazał, że zawarte w stereotypie idee, jej motywacyjna wartość jest wprawdzie uzależniona od stanu emocjonalnego grupy, lecz jako obraz, wyobrażenie którym staje się po „uzbrojeniu” w słowo, nie podlega niestety żadnym ograniczeniom typu racjonalnego. Można powiedzieć, że wyrasta z konkretnego dążenia, ale także przełamuje dotychczasowy schemat ideowy. Takie polityczne gry niosą

także znaczenie ideologiczne, które często wpływają bardzo negatywnie na ludzi którzy się identyfikują z taką ideologia. Przykładem tego może być ideologia hitlerowskich Niemiec, niosąc ze sobą eksterminację narodu, który nie pasował do tej ideologii. Jest bardzo brutalny przykład jak dalece może się człowiek posunąć w swoich dążeniach do osiągnięcia celu, wyposażony w swoją ideologię i stereotypy polityczne, które mają na celu zbudować określony schemat myślowy, ograniczyć do minimum dysonans myślowy, tak aby zwolennicy idei mieli ściśle zdefiniowane przekonania.

Obecny poziom napływu i roli w życiu gospodarczym transgranicznych migrantów zarobkowych to całkowicie nowe zjawisko w Rosji, która stopniowo staje się krajem imigrantów¹². To jest proces nieunikniony, potrzebny, ale jednocześnie bolesny. Do Rosji przyjeżdżają nowi ludzie, tworzy się nowa jakość „starych”, powstają nowe grupy w złożonych i dynamicznie zmieniających się stosunkach społecznych. Nagłe i niespodziewane pojawienie się nowego elementu kulturowego, etnicznego, światopoglądowego i społecznego nieuchronnie narusza poprzednią równowagę, stanowi podstawę do powstania złożonych problemów i konfliktów¹³.

To stawia przed państwem i społeczeństwem całkowicie nowe i bardzo złożone problemy, które trzeba rozwiązać. W ciągu ostatnich dwóch dekad nie tylko miliony ludzi emigrowały, ale sam proces migracji również „wszedł” w umysły ludzi. Spostrzegamy intensywny proces refleksji i oceny tego zjawiska w świadomości społecznej w celu wypełnienia „białych plam” w radykalnej zmianie postrzegania naszego globu.

Proces zrozumienia i rozwoju tych stosunków występuje na różnych poziomach: w zwykłej świadomości, w sferach ideologicznych i politycznych, w badaniach naukowych. Między tymi poziomami nie ma granic, których nie da się pokonać, ponieważ odbywa się aktywny proces interakcji, wzajemnego oddziaływania. Procesy te są niezwykle ważne, ponieważ od tego, jak jest rozumiana rola i miejsce imigrantów w społeczeństwie, zależy w

¹² W. I. Dyatlov, *Transborder migrants and Russian society: strategies and practices of mutual adaptation*, Siberia in Focus. Kolkata: Toward Freedom, 2007.

¹³ I. Ivakhnyuk, *Are the historical lessons of the tsarist and totalitarian migration policy worth learning or sinking into obscurity?* // *Migration*, Tbilisi, Georgia, Volume 5, 2011, p. 20-34; I. Ivakhnyuk, *Conceptualizing Migration Policy in Russia* // *Migration in Russia, 2000-2013* / Ed. by Igor Ivanov. PIAC. Moscow: Spetskniga, 2013. p. 78-90; I. Ivakhnyuk, *The 2008 Global Crisis and Migration* // *Migration in Russia, 2000-2013* / Ed. by Igor Ivanov. PIAC. Moscow: Spetskniga, 2013. p. 107-124; I. Ivakhnyuk, *Immigrants and Receiving Communities in Rural Russia: Experiences from the Central European and the Far East Regions* // *International Migration and Rural Areas. Cross-National Comparative Prospects*. Edited by Birgit Jentsch and Myriam Simard. London: Ashgate Publishing, 2009. p.151-178.

dużej mierze trajektoria rozwoju Rosji: charakter i tempo rozwoju gospodarczego, poziom konfliktów, społecznej i politycznej stabilności, charakter reżimu politycznego.

Jedną ze strategii staje się migrantofobia. Migrantofobia, czyli nieunikniona część adaptacyjnej reakcji społeczeństwa przyjmującego. Czasami przybiera formę fobii wcześniej istniejących: etnicznych, rasowych i kulturowych.

Nieunikniony mechanizm takiego zachowania to formowanie stereotypów. To nie tyle heurystyczny pogląd, ile ocena i sposób organizowania informacji społecznej. W związku z tym stereotypy nie podlegają krytyce, weryfikacji wewnętrznej logiki i spójności pewnych postulatów. Ale właśnie one, a nie pozytywna wiedza naukowa tworzą stosunek społeczeństwa i władzy do procesu migracji i migrantów. Odzwierciedlając panujące nastawienie do imigrantów, stereotypy są uporządkowane głównie wokół ksenofobicznych kompleksów¹⁴.

Stereotypy to złożony system, który rozwija się w czasie i przestrzeni. Dlatego ważne jest, aby spojrzeć na nie od wewnątrz, spróbować zobaczyć, jak one zmieniają się, jakie są ich warianty regionalne. Ważne jest, aby zobaczyć, jaką rolę odgrywają kategorie w ich strukturze, dotyczące sfery etnicznej („Chińczyk”, „Tadżyk”, „Kirgiz”, „Uzbek”, „Kazach”), jakie dotyczą sfery polityczno-prawnej („obywatele ChRL” „obywatel Tadżykistanu”, itp.). Jak to się ma do kategorii sytuacji migracyjnej („robotnik”, „pracownik migrujący”). Jak często i w jakim kontekście jest używane słownictwo, bogate sarkastycznymi, ironicznymi lub negatywnymi konotacjami. Temu może pomóc badanie genezy ich powstania, procesu wykorzystania jako dziedzictwa epoki radzieckiej: zalegalizowanego i zwykłego „dyskursu narodowego”, kompleksów „cudzoziemca”, „handlarza” obraz „kaukaskiego sprzedawcy”.

Zjawisko masowej migracji i transgranicznej, rutynowej codziennej masowej komunikacji z nowymi migrantami jest nowym dla społeczeństwa rosyjskiego, odpowiednio pojawiają się i nowe stereotypy¹⁵.

Migracje w ich różnych wymiarach wymagają zaplanowanego i usystematyzowanego systemu obserwacji (zbierania danych i informacji oraz ich analizy), który pozwoli nie tylko na diagnozę i kontrolę tego zjawiska, lecz także na kreowanie świadomej polityki w tym obszarze, pozwalającej między innymi na identyfikację nowych wyzwań i potrzeb.

¹⁴ Трансграничные миграции и принимающие общества: механизмы и практики взаимной адаптации. Екатеринбург 2009.

¹⁵ Л. Гудков, Антисемитизм в постсоветской России. W: Нетерпимость в России: старые и новые фобии. М., 1999. С. 44-98; Л. Гудков, Идеологема «врага». W: Л. Гудков. Негативная идентичность. Статьи 1997-2002 годов. М., 2004. С. 552-649.

W chwili obecnej Rosja nie posiada spójnego, komplementarnego systemu monitoringu migracji¹⁶. Należy odnotować brak instytucji koordynującej tę problematykę, choć w obszarze danych statystycznych taką rolę pełni Główny Urząd Statystyczny.

Ponadto w wielu przypadkach instytucje odpowiedzialne za realizację określonych zadań w obszarze migracji nie widzą potrzeby zbierania danych ani ich analizy, ograniczając się jedynie do administrowania danym zagadnieniem. W innych sytuacjach, niedobór środków finansowych na tworzenie lub modernizację baz danych, utrudnia bądź uniemożliwia sprawne zarządzanie procesami migracyjnymi. Niedostateczny jest także monitoring zjawisk, które mają bezpośrednie znaczenie dla napływu i określenia skali potrzeb migracyjnych Rosji. Na dzień dzisiejszy nie jest możliwe precyzyjne określenie potrzeb poszczególnych branż i obszarów rosyjskiego rynku pracy na cudzoziemską siłę roboczą, profilu migranta, oraz okresu jego pobytu w Rosji, co utrudnia określenie modelu migracji zarobkowej do Rosji i możliwość stosowania najbardziej skutecznych narzędzi rekrutacji cudzoziemskich pracowników.

Można także odnotować brak odpowiedniej wiedzy i instrumentów pozwalających na ocenę efektywności prowadzonych programów integracyjnych, mechanizmów mających na celu zwiększenie napływu imigrantów zarobkowych¹⁷. Zbyt słaba jest także wiedza na temat aktywności i funkcjonowania cudzoziemców w społecznościach lokalnych¹⁸.

Nieoszacowana jest także nielegalna migracja, gdyż z jednej strony zazwyczaj mamy do czynienia ze zjawiskiem nieudokumentowanym (dotyczy nie tylko Chińczyków, ale i obywateli byłego Związku Radzieckiego), niemożliwym do prawidłowego zmierzenia, a z drugiej strony, z niemożnością zastosowania w pełnym wymiarze klasycznych metod zbierania danych w tym obszarze. Trudności te odzwierciedlają dane zawarte w licznych opracowaniach i analizach dotyczących nielegalnej migracji, w świetle których według raportu ONZ z września 2013 r. Rosja zajęła drugie miejsce w światowym rankingu w liczbie imigrantów, osiągając 11,2

¹⁶ И.В. Ивахнюк, Миграция и миграционная политика на постсоветском пространстве: тенденции, последствия и перспективы развития. Аналитический доклад по итогам международного научно-практического семинара (2-3 декабря 2011 г., Москва, МГУ имени М.В. Ломоносова) М.: MOM, 2012; И.В. Ивахнюк, Новая Концепция государственной миграционной политики РФ: так какая миграция нужна России? В: Иностранцы трудовые мигранты в России. Серия: „Качественные исследования в экономике и демографии” Выпуск 7. М.: Экономический факультет МГУ; Анкил, 2013, с. 118-129.

¹⁷ И.В. Ивахнюк, Поучительная история концептуализации миграционной политики в Российской Федерации (Вводная статья к разделу „Обсуждение проекта новой Концепции миграционной политики Российской Федерации”). В: „Миграция в России: первое десятилетие XXI века (на основе российских публикаций 2000-2012 гг.)” Хрестоматия в 3-х томах. Под ред. Иванова И.С. М.: Рос.совет по межд. Дела, Изд-во «Спецкнига», 2013.

¹⁸ Г. Витковская, Вынужденная миграция и мигрантофобия в России, Нетерпимость в России: старые и новые фобии. М.: Московский Центр Карнеги, 1999. С. 151-191.

milionów ludzi. Z nich, zgodnie z Raportem, legalnie zatrudnionych jest tylko 1,5 mln, a zezwolenia na pobyt czasowy ma tylko 720 tys. ludzi; 40% migrantów w Rosji nie przyjechało do pracy, a około 30% znajduje się w Rosji dłużej niż pozwolenie czasowe. Większość imigrantów pochodzi z Azji Środkowej: 23% imigrantów - obywatele Uzbekistanu, 10% - obywatele Tadżykistanu. Liczba nielegalnych imigrantów w Rosji wynosi od 3 do 5 milionów, w ciągu ostatnich czterech lat napływ imigrantów wzrósł o 37%. Według Federalnej Służby Migracyjnej w Moskwie mieszka 1 milion imigrantów, a obwodzie Moskiewskim - 1,5 mln, z nich w Moskwie legalnie zatrudnionych jest 200 tysięcy i 400 tysięcy - na przedmieściach¹⁹.

Nie zmienia to faktu, iż brak kompetentnej wiedzy o uwarunkowaniach i sytuacji migracyjnej Rosji może mieć negatywny wpływ na planowanie procesów gospodarczych i społecznych. Z tych względów monitorowanie migracji jest jednym z najważniejszych elementów polityki migracyjnej Rosji, który także ma istotne znaczenie dla jej skutecznej implementacji.

Uzyskanie niezbędnej, pogłębionej wiedzy dotyczącej migrantów wywołuje konieczność określenia priorytetów przyszłego systemu monitoringu, do których należy zaliczyć:

- bieżącą obserwację ruchów migracyjnych (emigrantów i imigrantów), identyfikującą sposoby i formy mobilności, kierunki przemieszczeń ludności oraz podstawowe dane społeczno-demograficzne o osobach migrujących;
- identyfikację potrzeb, zawodów i kwalifikacji o szczególnym znaczeniu dla gospodarki i nauki oraz ocenę skutków działalności cudzoziemców na polskim rynku pracy;
- budowę powiązanych systemów pozyskiwania danych na temat pobytu i pracy/działalności cudzoziemca w zakresie stworzenia systemu rejestracji zatrudnienia obywateli;
- efektywny system regularnego monitoringu popytu na migrantów zarobkowych, który będzie stanowić podstawę kształtowania instrumentów polityki migracyjnej do zmieniających się uwarunkowań na rynku pracy;
- monitorowanie zjawisk związanych z nieprzestrzeganiem przez cudzoziemców przepisów związanych z pobytem na terytorium Rosji;

¹⁹ „Власть” собрала статистику по числу легальных и нелегальных мигрантов в России, <http://www.kommersant.ru/doc/2284497>; Доклад ООН: США и Россия - лидеры по числу мигрантов; http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2013/09/130912_un_migration_statistics.shtml.

- system „monitorowania losów” cudzoziemca, którego pobyt został zalegalizowany;
- badanie stosunku rosyjskiego społeczeństwa do migrantów (emigrantów, imigrantów) oraz skuteczności prowadzonych kampanii na rzecz pozytywnego odbioru społecznego w stosunku do przebywających w Rosji imigrantów;
- precyzyjne określenie skali zjawiska emigracji zarobkowej oraz prowadzonej przez jej przedstawicieli działalności za granicą.

Wyżej wymienione priorytety w zakresie monitoringu sytuacji migracyjnej cudzoziemców wymagają także współdziałania (w ramach właściwości i kompetencji) z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz cudzoziemców, ośrodkami naukowo-badawczymi, przedstawicielami pracodawców i pracobiorców oraz samorządem gospodarczym. Wiedza i doświadczenia tych podmiotów powinny inspirować i uzupełniać działania administracji publicznej w tym obszarze.

Wybrana literatura:

- Antoniewski R., Koryś I., Imigranci o nieuregulowanym statusie: społeczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania w Polsce, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002.
- Bartmiński J., Lappo I., Majer-Baranowska U., Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie. W: „Etnolingwistyka”, 2002, Nr 14, s. 105-151.
- Barwińska-Małajowicz A., Polskie migracje zarobkowe na początku XXI wieku - znaczenie sieci migracyjnych. W: „Gospodarka Narodowa”, 2012, Nr 7-8, s. 117-141.
- Bos-Karczewska M., Migracje: szansa czy zagrożenie? Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2005.
- Castels S., Miller M. J., Migracje we współczesnym świecie, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- Dmitrów E., Obraz Rosji i Rosjan w propagandzie narodowych socjalistów 1933-1945: stare i nowe stereotypy. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997.

- Doroszkiewicz M., „My i oni”: współczesna prasa rosyjska o autostereotypach, stereotypach, wizerunkach i uprzedzeniach etnicznych w zetknięciu kultury rosyjskiej z zachodnią. W: „Acta Nephil”, 2001, Nr 3 s. 33-45.
- Dusza polska i rosyjska: (od Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina do Czesława Miłosza i Aleksandra Sołżenicyna): materiały do „katalogu” wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan / pod red. Andrzeja de Lazari, PISM, Warszawa 2004.
- Dyatlov V.I., Transborder migrants and Russian society: strategies and practices of mutual adaptation, Siberia in Focus. Kolkata: Toward Freedom, 2007.
- Dzwonczyk J., Jakimowicz R., Stereotypy w stosunkach polsko-rosyjskich. W: „Zesz. Nauk” AE Krak. 2002, Nr 611, s. 117-131.
- Gellner E., Narody i nacjonalizm, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1991.
- Głąbicka K., Kępińska E., Koryś P., Sakson B., Imigracja do Polski w świetle urzędowych statystyk Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997.
- Golec J., Polska - Rosja : stereotypy i realia. W: „Dziś”, 2003, Nr 8, s. 60-64.
- Golinowska S., Społeczny wymiar emigracji w krajach wysyłających. W: „Polityka Społeczna”, 2008, Nr 11/12, s. 18-22.
- Grabowska-Lusińska I., Migrantów ścieżki zawodowe bez granic, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.
- Iglicka K., Olszewska O., Stachurski A., Żórawska J., Dylematy polityki migracyjnej Polski, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
- Ivakhnyuk I., Are the historical lessons of the tsarist and totalitarian migration policy worth learning or sinking into obscurity? // Migration, Tbilisi, Georgia, Volume 5, 2011, p. 20-34
- Ivakhnyuk I., Conceptualizing Migration Policy in Russia // Migration in Russia, 2000-2013 / Ed. by Igor Ivanov. PIAC. Moscow: Spetskniga, 2013. p. 78-90
- Ivakhnyuk I., The 2008 Global Crisis and Migration // Migration in Russia, 2000-2013 / Ed. by Igor Ivanov. PIAC. Moscow: Spetskniga, 2013. p. 107-124
- Ivakhnyuk I., Immigrants and Receiving Communities in Rural Russia: Experiences from the Central European and the Far East Regions // International Migration and

Rural Areas. Cross-National Comparative Prospects. Edited by Birgit Jentsch and Myriam Simard. London: Ashgate Publishing. 2009. p.151-178.

- Johnston R., Forrest J., Paulsen M., Are the ethnic enclaves/ghettos in England, *Urban Studies* t. 39, nr 4, 2002.
- Kaczmarczyk P., Polska jako kraj emigracji i imigracji. W: Kaczmarczyk P. (red.). *Mobilność i migracje w dobie transformacji, wyzwania metodologiczne*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa 2011, s.14-37.
- Koryś P., Okólski M., *Czas globalnych migracji: mobilność międzynarodowa w perspektywie globalizacji*, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.
- Lappo I., Profilowanie stereotypu Rosjanina w polskim kręgu językowo-kulturowym. W: „*Etnolingwistyka*”, 2002, Nr 14, s. 153-174.
- Łukowski W., *Czy Polska stanie się krajem imigracyjnym?* Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997.
- Macrae C.N., Stangor Ch., Hewston M., „*Stereotypy i uprzedzenia*”, Seria psychologii społecznej, W: *W kręgu mitów i stereotypów*, praca zbiorowa pod red. K. Borawczyka i A. Pawełczyka, Poznań - Toruń 1993.
- Nakoneczna J., *Migracje międzynarodowe a rozwój państwa*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007.
- *Nauczyć się żyć z przesadami : polsko-rosyjska dyskusja „Bliscy - dalecy”* / Viktor Erofeev, Dmitrij Bykov, Andrzej de Lazari, Tomasz Łubieński, Asar Eppel, Irina Barmetova, Adam Pomorski, Aleksander Archangielski, Valerij Masterov, Krzysztof Masłoń, Zbigniew Gluza, Ljudmila Lvova, Krzysztof Zanussi, Sławomir Popowski ; oprac. K. Masłoń, S. Popowski. W: „*Rzeczpospolita*”, 2004, Nr 125, s. A.10.
- Nelson T. D., *Psychologia uprzedzeń*, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2003.
- *Polacy i Rosjanie przewyższanie uprzedzeń*, red. Andrzej de Lazari i Tatiana Rongińska; Interdyscyplinarny Zespół Badań Sowieologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, Zakład Psychologii Zarządzania Uniwersytetu Zielonogórskiego, Łódź 2006.

- Polacy w oczach Rosjan - Rosjanie w oczach Polaków: zbiór studiów / red. Roman Bobryk i Jerzy Faryno; Polska Akademia Nauk. Instytut Sławistyki. Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2000.
- Romaniszyn K., Międzynarodowe migracje, a kwestia etniczności. W: „Imigranci i Społeczeństwa przyjmujące”, red. G. Waluga, Wydawnictwo Meriton, Warszawa 2000.
- Samoraj B., Polityka UE wobec pracowników z krajów trzecich. W: „Polityka Społeczna”, 2008, Nr 11/12, s. 44-47.
- Skrzypek A., Polska - Rosja – stereotypy. W: „Cogitatus”, 2002, Nr 1, s. 123-142.
- Stangor Ch., Schaller M., Stereotypy jako reprezentacje indywidualne i zbiorowe. W: Stereotypy i uprzedzenia, red. C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 1999.
- Walicki A., O Rosji - wbrew naszym stereotypom . W: „Przegląd”, 2002, Nr 2, s. 46-47
- Wojciechowski J., Rosyjski syndrom. W: „Zdanie”, 2003, Nr 1/2, s. 33-35.
- Wojtaś E., Wojtaś J., Młodzi Polacy, Niemcy, Czesi i Rosjanie - stereotypy, autostereotypy i wzajemne postrzeganie. W: „Przegląd Zachodni”, 2003, Nr 2, s. 199-205.
- Витковская Г., Вынужденная миграция и мигрантофобия в России, Нетерпимость в России: старые и новые фобии. М.: Московский Центр Карнеги, 1999. С. 151-191.
- Гудков Л., Антисемитизм в постсоветской России. W: Нетерпимость в России: старые и новые фобии. М., 1999. С. 44-98.
- Гудков Л., Идеологема «врага». W: Л. Гудков. Негативная идентичность. Статьи 1997-2002 годов. М., 2004. С. 552-649.
- Дятлов В.И., Региональное измерение трансграничной миграции в Россию, Научн. редактор С.В.Голунов. М.: Аспект Пресс, 2008.
- Ивахнюк И.В., Миграция и миграционная политика на постсоветском пространстве: тенденции, последствия и перспективы развития. Аналитический доклад по итогам международного научно-практического семинара (2-3 декабря 2011 г., Москва, МГУ имени М.В. Ломоносова) М.: MOM, 2012.
- Ивахнюк И.В., Новая Концепция государственной миграционной политики РФ: так какая миграция нужна России? W: Иностранцы трудовые мигранты в

России. Серия: „Качественные исследования в экономике и демографии” Выпуск 7. М.: Экономический факультет МГУ; Анкил, 2013, с. 118-129.

- Ивахнюк И.В., Миграционный аспект глобального кризиса 2008 года: новые стимулы для научной дискуссии и практической политики . W: „Миграция в России: первое десятилетие XXI века (на основе российских публикаций 2000-2012 гг.)” Хрестоматия в 3-х томах. Под ред. Иванова И.С. М.: Рос.совет по межд. Дела́м, Изд-во «Спецкнига», 2013
- Ивахнюк И.В., Поучительная история концептуализации миграционной политики в Российской Федерации (Вводная статья к разделу „ Обсуждение проекта новой Концепции миграционной политики Российской Федерации”). W: „Миграция в России: первое десятилетие XXI века (на основе российских публикаций 2000-2012 гг.)” Хрестоматия в 3-х томах. Под ред. Иванова И.С. М.: Рос.совет по межд. Дела́м, Изд-во «Спецкнига», 2013.
- Трансграничные миграции и принимающие общества: механизмы и практики взаимной адаптации. Екатеринбург 2009.